
La projecció de la ciutat de Sabadell entorn de la Primera Guerra Mundial

---

Montserrat Llonch Casanovas / Montserrat.Llonch@uab.cat

Sabadell es projecta en la premsa escrita entorn dels anys de la Primera Guerra Mundial. Els escrits publicitaris de Sabadell posen èmfasi en la trajectòria i singularitat de la ciutat, i destaquen els aspectes més emblemàtics del districte industrial llaner. Així mateix, els articles es fan ressò de problemàtiques coetànies com l'impacte de la Gran Guerra en la indústria llanera sabadellenca, les limitacions de la política comercial proteccionista o l'estret marge d'actuació de l'acció municipal. El contrast entre la plàcida imatge projectada i la convulsa realitat també ens expressa la intencionalitat de la publicitat, sovint parcialment subvencionada pel mateix consistori.

Paraules clau

Comerç exterior, condicions econòmiques, institucions, publicitat, subvenció premsa

Introducció

L'esforç dels empresaris sabadellencs contemporanis per donar-se a conèixer al món arrenca amb la participació de fabricants sabadellencs en les fires nacionals i internacionals durant la segona meitat del segle XIX. Els reconeixements aconseguits en les fires internacionals per alguns industrials eren un segell de qualitat en el mercat interior espanyol. Atès l'elevat cost de la presència individual en aquest tipus d'esdeveniments, des de la dècada de 1880 el Gremi de Fabricants va coordinar el muntatge d'estands col·lectius de la indústria llanera local en les exposicions universals (Barcelona 1888, Chicago 1893, París 1889 i 1900, i en les exposicions de Brussel·les i Buenos Aires de 1910); però també en les exposicions espanyoles i en l'Exposició Hispano-Francesa de Saragossa de l'any 1908. (LLONCH; DEU; RIBÉ, 2013, p. 55)

Entorn dels anys de la Primera Guerra Mundial, Sabadell es reivindica en la premsa escrita. La vocació de donar a conèixer la singularitat de la segona ciutat de Catalunya no és nova, però sí la modalitat i intensitat amb què es fa.

Ens proposem analitzar com i amb quins arguments s'escriu de Sabadell a la premsa del moment. Seguint aquest objectiu, emprarem diversos articles o capítols de llibre monogràfics sobre Sabadell que van aparèixer en diferents publicacions entre els anys 1913 i 1920.

El perfil de les publicacions emprades és divers. Cal diferenciar les edicions de caràcter generalista, com *Barcelona, Revista semanal ilustrada* i *Las maravillas de España*, d'altres d'un perfil més específic. Podem distingir revistes comercials (*Mercurio. Revista Comercial Iberoamericana*¹) d'altres publicacions periòdiques tècniques (*La Nature. Revue des Sciences et de leurs applications a l'Art et a l'Industrie* i *El Eco de la Industria, Revista de Manufacturas Textiles*) i, fins i tot, de monogràfics focalitzats en la política municipal (*Pequeña Gaceta del Régimen Local*).

1 *Mercurio*, fundada l'any 1901 per membres del catalanisme burgès amb la voluntat d'enfortir les relacions econòmiques i comercials amb Amèrica Llatina després de la pèrdua de les darreres colònies americanes. Vegeu Gabriela DALLA CORTE, *Casa de América de Barcelona (1911-1947). Comillas, Cambó, Gili, Torres y mil empresarios en una agencia de información e influencia internacional*, Madrid: LID Editorial Empresarial, 2005, p. 47-57.

El text s'estructurarà en funció de la temàtica tractada, i s'especificarà els aspectes estructurals que posen de manifest la diferenciació de Sabadell d'altres temes més coetanis del període. Finalment, a les conclusions es contrastarà breument la imatge projectada i la realitat del moment.

La singularitat de Sabadell

Els escrits que presenten Sabadell als mitjans de comunicació escrits mostren un ampli ventall de propostes, de les quals el denominador comú és la preeminència dels continguts econòmics i polítics signats per prohoms i especialistes de la ciutat, com també per periodistes. A la publicació de *Las maravillas de España*, en el monogràfic dedicat a "Barcelona, la metròpolis del Mediterráneo", Ribot i Serra en fa una breu visió descriptiva, posant l'accent en el patrimoni monumental i institucional. Lògicament, el format de la revista s'explica per la seva vocació més generalista i internacional, i pel fet que presenta una primera identificació del subjecte analitzat. (RIBOT I SERRA, 1916, p. 44-45).

Més característics són els articles temàtics sobre la trajectòria de la localitat, a fi d'entendre com s'ha configurat com a ciutat industrial emblemàtica i moderna, com a exponent de la vitalitat de les ciutats secundàries, que son "*ciudades ricas que desprovistas del prestigio del cosmopolitismo muestran en cambio más a lo vivo la lozanía y empuje del país*" (RUCABADO, 1913, p. 463).

Sabadell és presentada com el referent de la indústria llanera a Espanya. El lideratge llaner del començament del segle XX era fruit d'una llarga tradició de tenacitat col·lectiva que es remuntava a segles anteriors; i, sobretot, a dues estratègies clau: la mecanització dels processos de treball i l'aposta decidida per mantenir producció de qualitat i novetat. Sabadell era coneguda per l'elaboració del "*artículo de precio; de los géneros clásicos; géneros especiales; mantas y tapabocas; géneros finos para señora y altas novedades, en lana y en estambre.*" En efecte, la ciutat produïa entorn d'unes 100.000 peces de draperia (roba de llana per a senyor) de diverses qualitats i articles de llaneria (roba de llana de senyora) durant l'any 1911.

Figura 1. Primera plana del número de Mercurio: revista comercial hispano-americana dedicada a Sabadell, núm. 238 (30.09.1915).

Els articles sobre el monogràfic de Sabadell que publica la revista *Mercurio* l'any 1915 guanyen càrrega de profunditat i llurs autors evidencien un coneixement acurat de la realitat econòmica de la ciutat, segurament perquè alguns dels seus escriptors en són actors implicats. Francesc Izard en el seu article sobre “El progreso industrial de Sabadell en los últimos años” perfila com s’ha configurat la modernització de la ciutat (IZARD, 1915, p. 304-307). En primer lloc, situa el paper del riu Ripoll en l’activitat productiva de Sabadell. La riba del Ripoll, malgrat l’escassetat i irregularitat del seu cabal, fou escenari canviant per a la indústria llanera i va permetre diverses utilitzacions en el decurs del temps. A les proximitats del riu s’hi ubicaren molins de batanat de draps en temps moderns, o les primeres màquines de filar mogudes per rodes hidràuliques en començar el segle XIX; a partir de 1850, s’hi instal·laren empreses d’acabats tèxtils. La plena

mecanització dels processos de treball de vapor dins del nucli urbà renovà una vegada més les oportunitats d’aprofitament del Ripoll.

La modernització de l’activitat productiva i el seu lideratge llaner van anar acompanyats de l’aposta per la qualitat del producte, que va ser possible gràcies a la introducció de la filatura de l’estam el 1870. La millora de la filatura d’estam avançà a Sabadell des d’aleshores, fins al punt que l’any 1914 concentrava el 65% fusos de l’estam d’Espanya. La producció de filats d’estam tingué un efecte multiplicador en fomentar la qualitat dels teixits, per les prestacions que aportava, però també per la competència entre els mateixos filadors de llana cardada i d’estam. Els avantatges de la filatura d’estam va empènyer els industrials de filatura de carda a millorar les propietats del producte. En definitiva, qualitat del teixit llaner i diferenciació del producte donaren contingut a la marca col·lectiva Sabadell.

“Cada uno de los industriales, en su ramo respectivo, es un maestro, y es de abolengo la habilidosa perfección que, en progresión creciente, han ido adquiriendo, hasta hacer que el mejor marchamo de garantía de bondad e insuperable acabado sea, en los géneros que lo ostentan, la etiqueta de Sabadell” (POLI, 1915, p. 314)

“Pero Sabadell supo abstraerse al vértigo de la cantidad. Los fabricantes (...) no se resignaron a confundirse y perder su personalidad industrial, y se dedicaron a cultivar las especialidades que, separándose de la gran producción, mantienen la superioridad del oficio, acreditando sus géneros de tal manera que hoy la marca de un fabricante sabadellés equivale a la anti-gua bólla de plom municipal” (RUCABADO, 1913, p. 464-465).

Un altre element diferencial de la indústria vallesana era ben definida pel *power and room system*. L’estructura empresarial de la indústria llanera sabadellenca estava caracteritzada pel predomini de les empreses familiars de dimensió petita i mitjana. A Sabadell les empreses s’havien pogut mecanitzar sense que requerís una escala de producció determinada que optimitzés l’aprofitament del vapor. L’opció més habitual per a moltes empreses era que, en no poder disposar d’un vapor propi d’ús exclusiu, llogaven força motriu

i instal·lacions a tercers i compartien un vapor entre diverses empreses. La solució no fou anecdòtica, sinó la més habitual, com mostra el fet que a l'any 1913 hi havia 109 empreses que compartien 21 vapors a la ciutat, mentre que el vapor d'ús exclusiu es reservava només per a les empreses grans (figura 1). L'estratègia obeïa al fet que algunes empreses tèxtils que disposaven d'un vapor l'arrendaven a tercers, tot i una certa tendència a construir vapor nous per a una activitat purament rendista, configurant així una versió primerenca dels primers "polígons industrials".

A tall d'exemple, al vapor Casanovas hi convivia en nou establiments industrials que compartien espai i l'energia de vapor: una instal·lació de teixits d'estam i llana a nom de Marcelino Griera, una filatura i tissatge de llana Carulla, un establiment de teixits d'articles per al calçat Bracons, quatre instal·lacions independents de teixits d'estam a nom de Casanovas y Pons, Martínez, Francisco Miquel Casanovas i Quirze Estop, una filatura de llana Valldeperas i un establiment per a la fabricació de cardes per a filats Solé i Figueras.

Curiosament, durant els anys de la Primera Guerra Mundial, la introducció d'una nova forma d'energia com a força motriu a la ciutat –l'electricitat– començava a aportar altres solucions a la localització industrial de l'activitat mecanitzada. (DEU, 1995) L'ús de la força elèctrica permetria fraccionar el seu consum a instal·lacions de dimensió variable més enllà dels vapors.

L'anàlisi que perfila Izard de la realitat sabadellenca és molt propera a la percepció de districte industrial en l'accepció de Giacomo Becattini (1987), que el defineix com una concentració territorial d'una especialitat econòmica que alhora compta amb un entramat institucional econòmic, polític i cultural que contribueix al seu funcionament. D'aquí deriva l'esforç d'alguns articulistes per remarcar el paper del Gremi de Fabricants,

2 La "bolla de plom" era un senyal fiscal constituït per una peça de plom de dues parts unides per una tira que s'enganxaven amb unes estenalles a la peça de teixit, una vegada satisfeta l'obligació fiscal. El dret de bolla de plom era un impost de la Generalitat de Catalunya aplicat en l'època moderna a la fabricació de draps i teixits de llana, que es pagava quan les peces sortien de mans del teixidor i passaven a mans del paraire. La quantia del dret de bolla de plom variava segons la qualitat i les característiques del teixit, i el seu cobrament era segellat amb el distintiu esmentat, on constava el lloc de procedència. En parlar de la bolla de plom municipal, el text fa referència a la diferenciació del draps de llana de qualitat que eren visualitzats amb el segell corresponent.

Vapors	Nombre vapors	Nombre d'instal·lacions industrials
Vapors amb arrendataris	21	109
Vapors d'ús exclusiu	20	20
Total vapors	41	129

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, G82, "Relación de las fábricas y talleres con sus inquilinos, industrias a que se dedican y punto donde están situados (1912-1913)" i BENAUL (2000), *El vapor a Sabadell*, MHS, p.35.

Figura 2. *L'estructura dels vapors a la indústria llanera i de l'estam a Sabadell, 1913.*

la Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell, la Caixa d'Estalvis de Sabadell, el Banc de Sabadell, el Centre de Dependents de Comerç i de la Indústria, l'Escola Industrial i d'Arts i Oficis, l'Orfeó de Sabadell, l'Acadèmia de Belles Arts, entre d'altres. Una atenció especial rep l'Escola Industrial d'Arts i Oficis, creada l'any 1902, que expressava plenament la promoció d'un centre formatiu projectat per donar resposta a les necessitats formatives específiques de la ciutat, gràcies a la col·laboració i al finançament de diverses institucions públiques i privades sabadellenques. El conjunt d'activitat econòmica, institucions i agents socials constitueix "*la atmosfera industrial que respiran todas las clases sociales*" (IZARD, 1915, p. 307); és a dir, l'aspiració comuna que involucra a tots els sectors socials, empresaris, menestrals, treballadors i obrers. El fet de qualificar d'harmònica l'atmosfera industrial del districte ja és, però, tota una altra qüestió.

Sabadell, en disposar d'institucions idiosincràtiques, estava en unes condicions millors per crear-ne de noves més ajustades a resoldre problemàtiques concretes, i de fomentar la col·laboració, el pacte i l'entesa a la ciutat. A tall d'exemple exposen la creació de la Unió Industrial, l'any 1900, a iniciativa del Gremi de Fabricants de Sabadell. La Unió Industrial va ser ideada amb la voluntat de cohesionar el posicionament empresarial davant els conflictes socials que tenien amb les entitats obreres, com la Federació Obrera Sabadellenca. La visió patronal era percebuda des d'una òptica dirigista i netament paternal, que no exclouia l'oportunitat d'entesa entre diferents agents socials. Unió Industrial i Federació Obrera Sabadellenca van

Figura 3. Operaris de la fàbrica Armengol & Cia triant la llana. Sabadell, 1920. Fotografia: Francesc Casañas Riera (AHS).

arribar a un acord clau l'any 1911 per reduir la jornada setmanal i establir la setmana anglesa, que reduïa de 65 a 62 hores la jornada setmanal en la indústria llanera. Una regulació local s'avançava així a la regulació espanyola de 1913, que permetria la fixar la jornada laboral en la indústria tèxtil en un màxim de 60 hores setmanals. La interpretació que perfilen els autors va en el camí d'assenyalar que les institucions sabadellenques, en adequar-se millor a la realitat de la ciutat, permeten acords socials més avançats i eficaços (ARÚS, 1915, p. 302-302).

En la indústria tèxtil sabadellenca especialitzada en la indústria llanera (183 empreses l'any 1915) també hi havia una representació destacada de l'activitat tèxtil cotonera (vint empreses l'any 1915) (DEU, 2000-a, p. 31). Segons les dades de contribució industrial

durant el període 1915-1925, un 68,62% corresponia a la indústria llanera i un 15,82%, a la indústria cotonera i altres tèxtils (DEU, 2009, p. 222). S. Muguerza, en el seu article de "Sabadell industrial entre lanas y algodones", aporta dades procedents del butlletí de la Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell que fan palès l'equilibri de mà d'obra a ambdues branques de la indústria tèxtil a Sabadell i al seu entorn. El predomini del treball tèxtil llaner a la ciutat vallesana es compensava amb la importància del treball tèxtil cotoner a les poblacions del voltant. En tots els casos, el treball tèxtil estava altament feminitzat, tot i que en grau divers. El sector obrer del tèxtil de Sabadell es conjugava en femení. (MUGUERZA, 1915, p. 333; LUQUE, 1999, p. 54). Així mateix, el districte industrial llaner incloïa, a més de les fàbriques de filats, teixits i acabats de llana, les

indústries metal·lúrgiques i de construcció mecànica establertes des de 1890 i que proporcionaven bona part de la maquinària emprada a Sabadell.

D'altra banda, els textos també exploren problemàtiques recurrents en els estudis sabadellencs, com ara l'origen de la toponímia i l'origen històric de l'assentament, tema d'interès renovat per les troballes arqueològiques localitzades a l'entorn del santuari de la Salut l'any 1912. En efecte, la intervenció dirigida per Joan Vila Cinca permeté la descoberta d'una vil·la romana republicana fundada el segle I aC.

L'interès per abordar temàtiques coetànies

Lògicament, els articles monogràfics sobre Sabadell no podien eludir de tractar temes contemporanis. En destacarem quatre, que fan referència als problemes preeminents del sector empresarial (la repercussió de la guerra en el negoci tèxtil llaner i les limitacions de la política proteccionista), al món de la política (la problemàtica de la política municipal) i a un aspecte de temàtica social representativa de l'època (el masclisme biològic).

L'absència d'una política de foment industrial

Després de la pèrdua de les darreres colònies americanes, el mercat preferent de la indústria llanera sabadellenca era l'espanyol i l'exportació havia esdevingut residual. La revista *Mercurio*, com a òrgan de la casa d'Amèrica a Barcelona, lògicament posava l'accent a promoure les relacions comercials amb els mercats llatinoamericans. En aquest sentit, proposava als fabricants sabadellencs que havien d'adequar-se als gustos i necessitats dels eventuals consumidors americans si volien apostar per millorar la presència dels seus teixits en els mercats llatinoamericans.

La reserva del mercat intern espanyol als fabricants llaners sabadellencs havia estat facilitada per la política proteccionista propulsada per l'aranzel Cánovas del Castillo de 1891, que va suposar un increment dels drets aranzelaris a les importacions de tèxtils llaners estrangers. La política proteccionista, reforçada per disposicions posteriors, havia neutralitzat la competència estrangera, alhora que els productors catalans

havien substituït importacions. L'encariment de les importacions estrangeres de teixits llaners (per efecte dels nous aranzels) permetia als productors vallesans ampliar mercat, fins al punt que els seus teixits de bona qualitat es confonien amb els reputats teixits anglesos.

Però en l'articulació de la política proteccionista hi havia col·lisió d'interessos: calia protegir els interessos dels ramaders bovins castellans en les vendes de llana bruta i alhora protegir els dels industrials teixits de llana, fortament concentrats a Catalunya. No era un tema nou; de fet, fou un tema debatut des de la darrereria del segle XIX (BENAU, 2009).

Com insinua Frederic Rahola, la política comercial espanyola era d'un proteccionisme integral: no diferenciava entre matèries primeres, béns intermedis i producte final, ja que s'aplicava de manera generalitzada. Els drets d'importació de la llana bruta no van tenir l'efecte desitjat de potenciar el consum intern de la llana merina espanyola. Al contrari, des de 1891 fins a 1913 es van incrementar les compres exteriors de llana pentinada i l'exportació de llana espanyola bruta, sense transformació, la qual cosa anava en detriment de la millora de la competitivitat dels teixits de llana del país. Al mateix temps, aquesta política tampoc beneficiava els interessos dels ramaders bovins, que venien les matèries primeres sense transformar.

“Así es que los derechos en apariencia protectores de la ganadería, en nada benefician las lanas del país, porque estas se llevan al extranjero, que las solicitan para ciertas especialidades, al par que las compra para lavarlas y peinarlas, devolviéndoles luego con el mayor valor de la mano de obra, del transporte y del seguro en beneficio del trabajo de otros países” (RAHOLA, 1913, p. 462).

Per revertir la situació, Rahola demanava no gravar amb aranzels la llana bruta, tal com succeïa a Anglaterra, França, Alemanya, Itàlia, Bèlgica i Suïssa, i fomentar la instal·lació de la indústria de neteja de llanes a Espanya. Si es disposava de la franquícia de llanes brutes i un dret duaner protector de les llanes espanyoles rentades i pentinades, es fomentaria la primera transformació de la llana pentinada dins del territori, la qual podria ser consumida a menor cost dins d'Espanya o bé ser exportada a l'estranger amb una valor afegit més alt.

En “El proteccionisme i la qüestió social”, M. Folguera defensava que el proteccionisme no podia amagar la manca de competitivitat de les empreses o els excessos en els costos productius. Els empresaris havien de cercar el “perfeccionament del seu treball i abaratir en lo possible sa producció” i alhora “donar a sos auxiliars de treball tot allò que puga bonament compensar amb perfeccionament d’altra índole”, i no era admissible que el proteccionisme amagués una sobrecàrrega dels costos productius. Per la seva banda, els obrers en reclamar millores socials tampoc havien d’arrossegar-se cap a postulats maximalistes i calia evitar “tota exigència que puga comprometre la vida del treball del país ni la seua capacitat productiva base de la riquesa general” (FOLGUERA DURAN, 1920, p. 8). La solució era conciliar ambdós posicionaments amb comitès mixtos que permetessin aproximar els interessos contraposats de patronal i organitzacions obreres.

El mateix alcalde de Sabadell Pere Pascual Salichs, representant de la Lliga Regionalista, es postulava l’any 1919 com a gran defensor de la concentració industrial, que interpretava com a fusió empresarial (DE CAVANILLAS, 1919). L’argumentari concretava que la fusió empresarial possibilitava produir a gran escala i abaratir costos, la qual cosa facilitava millorar la competitivitat dels teixits llaners en els mercats exteriors. Era una estratègia per superar la inversa situació de l’època, en què una gran quantitat de productors manufacturaven una gran varietat de productes amb una maquinària poc innovadora, la qual cosa repercutia negativament en els costos i, en definitiva, en el preu final. Segons el representant de la Lliga Regionalista, la concentració industrial contribuiria a la pau laboral, perquè les grans corporacions podrien anar adoptant les millores laborals, cosa que una indústria fragmentada no podia assumir en aquell moment. Alhora, Pascual apuntava que els canvis organitzatius havien d’implementar-se en situacions pròsperes acompanyats d’una sòlida legislació social i amb millores en la institucionalització de les relacions laborals a partir tribunals de conciliació i arbitratge. Era una nova crida a trobar sortides i instruments de pacte en temps de polarització social. Finalment, entremig dels centenars de pàgines sobre el Sabadell de l’època, es feia una primera menció de la intensa conflictivitat laboral del moment, que

lògicament havia de tenir ben present el màxim representant del consistori.

No podem oblidar que la major part de les empreses industrials de Sabadell eren de tipus familiar, i era una pràctica habitual que industrials transferissin les empreses als seus descendents. Així mateix, les societats solien estar constituïdes per un soci industrial, un altre de comercial i, a voltes, un tercer de perfil administratiu per un termini de cinc anys. Sovint, en acabar aquest període, les societats es dissolien i els antics socis es transformaven en rivals personals. La dinàmica esmentada presentava conseqüències funestes per a l’esforç i el capital esmerçat (la maquinària no havia pogut ser amortitzada ni el capital social repartit) i feia multiplicar el nombre de petits industrials, la qual cosa generava desavantatge en termes de costos productius (ANÒNIM, 1919, p. 5). El contingut de l’article aporta noves reflexions sobre la fragmentació del teixit empresarial concebut com a feblesa de l’estructura empresarial i una defensa aferrissada de la concentració industrial entesa com a sinònim de progrés industrial, seguint el pensament econòmic imperant d’inicis del segle xx.

Impacte de la guerra en el negoci tèxtil llaner

Durant els primers anys de la guerra, els articulistes es feien ressò de les conseqüències econòmiques de la neutralitat espanyola a la ciutat. La intensificació de l’activitat productiva es feia palès en l’augment de les societats registrades i en la incorporació de més d’un miler de treballadors a les fàbriques a Sabadell. El focus d’atenció era, però, el fort augment de les exportacions de teixits de llana, a fi de compensar la paralització de les indústries de béns de consum per part dels països bel·ligerants. Avaluaven que Sabadell disposava de capacitat productiva per donar resposta a la demanda externa, atès que “disposa d’una indústria ben organitzada amb industrials emprenedors” i que “reuneix les condicions per produir teixits de qualitat superiors a preus avantatjosos ràpidament distribuïts arreu del món pel port de Barcelona”, exposaven Rahola i Izard l’any 1915.

La gran qüestió de debat era si la demanda externa exportadora era puntual o encetava un canvi de tendència. D’una banda, Rahola es manifestava optimista i argumentava que la guerra havia generat un nou gir expansiu per a l’exportació sabadellenca. Confia

que l'experiència permetria abaratir costos gràcies a la plena utilització de la capacitat productiva i que la nova clientela potenciaria la millora de la qualitat del producte. Des d'aquesta perspectiva, l'industrial sabadellenc lluitaria per mantenir l'avantatge aconseguit en finalitzar la guerra. En el raonament, l'autor tenia en compte les possibilitats que s'obrien cap al mercat llatinoamericà, amb el qual es tenien llaços culturals ben sòlids.

S'apuntava també una estratègia clara per ampliar la relació comercial llatinoamericana. D'entrada, calia incentivar relacions comercials directes amb aquest mercat i defugir la intermediació de les cases comercials estrangeres. Si es potenciava les importacions de llana en brut des de l'Argentina, convenia crear les condicions per efectuar la neteja i el tractament de les llanes a Sabadell, manufacturar-les i exportar-les cap al mercat americà. La tàctica es preveia factible, atès que el rentatge de llanes ja es podia fer de feia poc a Sabadell. En definitiva, Rahola proposava establir uns nous termes d'intercanvi internacional i assumir un rol diferent, no condicionat als interessos dels ramaders castellans (RAHOLA, 1915, p. 298).

La visió pessimista de l'impacte de la Primera Guerra Mundial en les exportacions del tèxtil llaner sabadellenc a llarg termini tenia més adeptes i estava representada per S. Muguierza, E. Turull i la mateixa Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell, que valoraven que la vitalitat exportadora era purament circumstancial i que, una vegada finalitzada la guerra, es tornaria a la situació anterior, si no es prenen mesures per evitar-ho. En l'article d'Enric Turull s'exposava la necessitat de l'exportació per a la indústria llanera i reclamava una política industrial del govern espanyol urgent que anés més enllà de la política estrictament aranzelària i facilités el desenvolupament dels mitjans organitzatius per a l'exportació. Les mesures de política industrial haurien de facilitar una major escala de producció, ampliar les economies d'escala i reduir el cost unitari del producte, atès que *“la organización de producciones de importancia que le permitan abaratar sus productos y entrar así en justa competencia con las naciones extranjeras”* (TURULL, 1915, p. 299). Muguierza, per la seva banda, reclamava la necessitat de nous instruments comercials i escrivia unes paraules premonitòries: *“antes el comprador iba a buscar al*

fabricante; ahora es el fabricante el que tiene que ir a buscar al comprador” (MUGUERZA, 1915, p. 333). Eren nous temps, la publicitat i els nous instruments comercials havien entrat en escena i els fabricants llaners no podien quedar enrere.

La revista tècnica francesa *Le Nature* d'abril de 1916 també analitzava l'eventual impacte de la guerra sobre l'economia espanyola, centrant-se en el cas de Sabadell. En conjunt, es considerava que no es donaven les condicions perquè Espanya aprofités el conflicte europeu per consolidar i desenvolupar les seves relacions amb els països estrangers de manera generalitzada. L'argumentació se centrava en la manca de condicions prèvies, com la nul·la vocació exportadora dels limitats sectors industrials moderns de l'economia espanyola, com el tèxtil català i la siderúrgia i metal·lúrgia basques. Des de la dècada final del segle XIX, la “muralla duanera” no havia repercutit en una millora de l'aparell productiu i els industrials tampoc havien aprofitat el baix cost laboral per sortir al mercat exterior. Ans al contrari, la indústria espanyola es focalitzava només en el mercat interior i els empresaris s'enorgullien de no haver fet cap esforç seriós per conquerir el mercat internacional. La limitada presència exportadora dels industrials espanyols tenia repercussions en greus carències organitzatives i mercantils, la qual cosa dificultava l'absorció de demanda externa sobtada.

La publicació francesa esmentava la situació de la siderúrgia basca arran de la guerra: les cases comercials estrangeres hi havien articulat les comandes d'armament i de construccions navals vers els països en guerra, facilitades també per la banca basca. En contrast, en el tèxtil català, malgrat la intensa producció estrangera inicial adreçada a comandes d'abastament militar, des de l'any 1916 la dinàmica semblava haver canviat. La desacceleració de la demanda externa era deguda a l'apreciació de la pesseta (que generà problemes a l'execució d'alguns contractes), però sobretot als problemes dels fabricants per adequar-se a la situació comercial excepcional (*Le Nature*, 1916, p. 279).

En l'estudi de cas de Sabadell destacava el potencial productiu de la principal localització de la indústria tèxtil llanera espanyola. Es comentava breument la seva evolució i es feia un esment particular a l'impacte de la política comercial ultraproteccionista a la ciutat,

36

Figura 4. Vista general de la fàbrica i secció d'estricadors de l'empresa E. Casanovas Argelaguet. Extreta de: El Eco de la Industria, núm. 259-261, 1920, p. 21 (AHS).

que havia atret l'establiment d'alguns fabricants estrangers en algunes especialitats llaneres noves.

"Grâce à un outillage industriel qui permet aux usines de donner leur rendement maximum, Sabadell a pu fournir dans les circonstances exceptionnelles que nous traversons une preuve de sa puissante production, de la perfection et du bon marché de ses produits. Il nous plaît de constater que cette ville industrielle a rendu à la France au début de la guerre de signalés services" (Le Nature, 1916, p. 282).

En definitiva, l'article de la revista *Le Nature* reivindicava la indústria sabadellenca davant del públic francès especialitzat en matèria industrial. Malauradament no sabem l'autoria del text, però sembla endevinar-se que una part de la informació quantitativa i qualitativa sortia directament del monogràfic de *Mercurio* de l'any anterior. El reciclatge de textos també fou un recurs habitual en textos posteriors.

En acabar la guerra, continuaren sent freqüents els senyals que alertaven de la necessitat de prioritzar el mercat exterior llatinoamericà. L'esmentada orientació tingué un moment àlgid en el *Primer Congreso Nacional del Comercio Español en Ultramar*, de l'any 1923 (Bcocs 141, 1923, p. 2-3). La mateixa reiteració de l'objectiu d'ampliar el mercat exterior vers l'Amèrica Llatina és una bona mostra de les limitacions de resultats.

La política municipal i altres notes culturals de context

Fora de l'àmbit estrictament comercial i econòmic, en la monografia de Sabadell de la *Pequeña Gaceta de Régimen Local* d'agost de 1915 es fa una entrevista al qui llavors era l'alcalde de Sabadell, Feliu Griera Dulcet, el qual avaluava el resultat de nova Llei municipal de 12 de juny de 1911, que significava la supressió de l'impost de consums i canviava la manera de finançar les hisendes locals. A partir d'aleshores, els ajuntaments passaven a comptar amb una cinquena part de la contribució industrial i de comerç municipal (i una altra cinquena part de la contribució territorial sobre la riquesa urbana), amb la voluntat de resoldre el problema de les relacions entre la hisenda local i la hisenda central espanyola. La circumstància era favorable a la població obrera, atès que eliminava una imposició indirecta i permetia dotar de més recursos els centres urbans. Amb tot, la nova circumstància de la hisenda sabadellenca encara generava incerteses, tot i que el batlle confiava d'ampliar el marge d'actuació, la qual cosa era imprescindible per fer efectives les polítiques municipals necessàries en aquell moment.

De la revista també destaca un breu article de Cándido Closa, autèntic devot dels temes referents a la política municipal, que posa l'accent en la inversió cultural, en les infraestructures de sanejament i d'abastiment, i fa reflexions teòriques sobre en quins supòsits

Figura 5. Una de les pàgines d'anuncis d'empreses sabadellenques aparegudes en les planes dedicades a la ciutat de Sabadell dins el volum *Maravillas de España*, 1916 (AHS).

es podia considerar convenient recórrer a la municipalització d'un servei. L'autor és un clar defensor de la proposta, que requeria personal tècnic competent, especialitzat i independent de la dimensió política dels regidors i d'altres representants polítics.

Una nota a part la mereix un article de l'època on aflora el masclisme biològic imperant. A "La mujer ante la ciencia", Plácido Segalés, el president de l'Associació de la Premsa de Sabadell, criticava que les dones reclamessin la plenitud de drets polítics emparant-se en estudis biològics sobre la dimensió del cervell per gènere.

"El cerebro de la mujer está constituido y perfectamente adaptado para producir sensación, más bien que pensamiento; y esta circunstancia, que constituye uno de los mayores factores de la felicidad humana, la imposibilita para funciones que exigen la acción exclusiva de la fuerza intelectual." (SEGALÉS, 1919, p. 13).

Sortosament, el segle que ha transcorregut des de l'edició del article fins avui ha servit per alguna cosa.

El camí vers la publicitat institucionalitzada i el reciclatge periodístic.

Durant la segona dècada del segle xx, l'Ajuntament de la ciutat s'implica en la difusió de Sabadell, responnent a la sol·licitud de subvenció de publicacions sobre la ciutat. És curiós d'observar en aquests anys una nova dinàmica: les publicacions cerquen noves vies de finançament i s'adrecen a les institucions municipals, que responen positivament, la qual cosa reforça noves iniciatives successives. La raó no és velada, els mateixos directors de les publicacions ho argumenten pel guany indirecte que té per a Sabadell la divulgació dels temes tractats.

37

La primera iniciativa que pren forma és de l'any 1915 i va encaminada a donar a conèixer la tasca de la política municipal amb l'adquisició de 500 exemplars de la revista *Pequeña Gaceta del Régimen Local*.³ Un any més tard, l'Ajuntament de Sabadell subvenciona *Las maravillas de España*, que era l'edició espanyola de la *Revue Internationale* i que incloïa un article sobre Sabadell en el volum referent a Barcelona. La difusió de la publicació tenia vocació universal i perdurable, ja que preveia distribuir-se en biblioteques, hotels, establiments, estacions de ferrocarril, casinos i entre les famílies de l'alta societat.⁴

Les propostes continuaren arribant a l'Ajuntament en els anys següents. L'any 1917, Emilo Solé i José Buxeda, amb la voluntat de difondre la importància industrial i mercantil de la ciutat, plantegen al consistori el patrocini del seu projecte d'obra *La ciudad de Sabadell*, que preveia la subscripció d'industrials.⁵ L'any

3 Arxiu Històric de Sabadell (d'ara endavant AHS), Fons Municipal (d'ara endavant FM), Governació, "Adquisició d'exemplars de la revista *La Pequeña Gaceta del Régimen Local*", exp. 53/1915 (AMH 2653/19). La subvenció va ser de 250 pessetes.

4 AHS, FM, Governació, "Subvenció concedida per la publicació de l'obra *Las maravillas de España*", exp. 7/1916 (AMH 2655/5). La subvenció va ser de 300 pessetes.

5 AHS, FM, Governació, "Instància d'Emili Solé i Brufau i Josep Buxeda i Cecília amb què demanen una subvenció per a la publicació de l'obra *La ciudad de Sabadell*", exp. 107/1917 (AMH 2717/10). Al 'expedient consta que la sol·licitud arriba el 20 de març de 1917, i que l'Ajuntament arriba a un acord sobre el tema dos dies més tard, però no hi consta el sentit de la resposta. Dissortadament desconecem si el projecte es realitzà.

38

Figura 6. Primera plana del Eco de la Industria: revista de manufacturas textiles, número dedicat a Sabadell, núms. 259-261 (gener-març 1920) (AHS).

1918, la revista *Cataluña ilustrada* demana novament un contribució municipal, que serà concedida.⁶

Durant els dos darrers anys de la dècada de 1920, les subvencions del consistori s'orienten cap a revistes més especialitzades. Fem referència a *Barcelona. Revista Semanal Ilustrada*, l'any 1919, i a *El Eco de la Industria*, l'any 1920.⁷

A la revista *Barcelona*, el text monogràfic de Sabadell es troba enmig de trenta pàgines farcides de publicitat d'empreses de Sabadell de manera singularitzada. Amb el mateix format que a *Mercurio* de l'any 1915, la publicitat és de les empreses particulars i els escrits posen l'accent en els aspectes comuns i singulars de la comunitat sabadellenca. En efecte, la vocació comercial dels textos palesa un esforç minuciosos per donar a conèixer les empreses tèxtils (*Barcelona*, *El Eco de la*

Industria, 1920) i dels tallers metal·lúrgics i de construccions mecàniques (*El Eco de la Industria*, 1920), en forma de publicitat o fent un relat de la pròpia trajectòria. Aquesta dicotomia entre publicitat individual de cada empresa i projecte col·lectiu comú de ciutat expressa la mateixa essència del funcionament del districte. Cada empresa competeix entre sí en el mercat, però alhora col·labora per resoldre qüestions d'interès mutu mitjançant les institucions.

El valor del contingut dels articles col·lectius de la publicació *Barcelona* és limitat. L'article principal està molt inspirat i parcialment plagiat del de Frederic Rahola de la revista *Mercurio* de l'any 1915. La subvenció municipal havia permès introduir una àmplia difusió de la tasca de l'alcalde, que és objecte d'una llarga entrevista, i la publicitat finançada per l'Ajuntament també repercutia a difondre la seva figura. Sabadell entrava en l'era de la publicitat institucionalitzada.

L'altra publicació finançada per l'Ajuntament (i editada en català) és un número extraordinari d'*El Eco de la Industria. Revista de manufacturas textiles* de 1920, amb l'objectiu de "lloar, baix el punt de vista industrial, la meritíssima tasca de Sabadell". En aquesta ocasió, la publicació estava més especialitzada en temàtica tèxtil; de fet, la mateixa revista era òrgan de l'exposició permanent de les indústries tèxtils, derivades i auxiliars, i estava dirigida pel seu propietari, Wilfredo Paulet de Miralles. L'edició presenta un major rigor i originalitat en els continguts, més adreçats cap a aspectes tècnics i industrials del negoci tèxtil, i no hi manquen reportatges descriptius d'empreses industrials sabadellenques. Una novetat especial és l'extens reportatge individualitzat de les trajectòries dels tallers mecànics i de construcció de maquinària. L'any 1919, la vintena de tallers de construcció de maquinària de Sabadell construïa calderes de vapor, maquinària de preparació de filatura i tissatge, telers mecànics, algunes màquines per a tasques d'acabats i maquinària auxiliar, així com algun taller dedicat al muntatge de les instal·lacions industrials. Amb tot, malgrat el detall atorgat a les màquines i als mecanismes fabricats a Sabadell, no es fa menció de la validesa que tenen pel que fa a la innovació tecnològica.

La principal innovació tèxtil mundial aportada per un sabadellenc de l'època fou el sistema de grans estiratges de Ferran Casablanques, que va suposar millo-

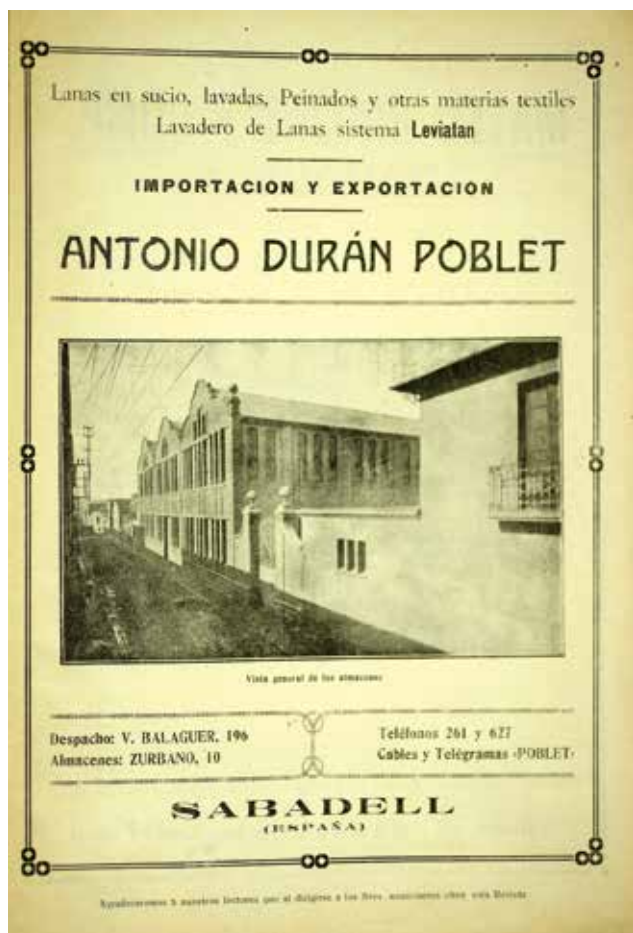

Figura 7. Anunci de la fàbrica de llanes de Sabadell Antonio Duran Poblet, *Eco de la Indústria*, núms. 259-261 (gener-març 1920), p. 49 (AHS).

res importants en la filatura tèxtil. En totes les publicacions referides, l'invent només va ser comentat en una nota breu a *Mercurio* de l'any 1913, per part de Frederic Rahola, director de *Mercurio* i alhora gerent de la societat anònima Patentes Casablancas. Definitivament, la innovació no formava part dels continguts associats a la projecció de Sabadell durant els anys de la Gran Guerra. Per la seva pròpia significació, l'aportació de Casablancas va tenir una gran repercussió in-

ternacional al *Manchester Guardian*, *The Textil Recorder*, *The Times Engineering Supplement*, entre d'altres (DEU, 2000-b).

Conclusions

La publicitat de Sabadell en la premsa durant els anys de la Primera Guerra Mundial representa un pas significatiu per a la projecció de Sabadell. Això no obstant, era una estratègia complementària d'altres, com la presència col·lectiva a les fires nacionals i internacionals, així com la realització de missions comercials i la creació de consorcis exportadors, entre d'altres. Es tracta de tot un conjunt d'evidències dels esforços de projecció exterior del Sabadell empresarial abans de 1936, encara que amb resultats migrats. Posteriorment, a la postguerra, la voluntat de projecció internacional quedarà desactivada durant molts anys.

Les publicacions monogràfiques de Sabadell durant la segona dècada del segle XX cerquen apuntalar la imatge de la col·lectivitat en la reputació de les indústries locals fonamentada en la tradició i la qualitat del producte com a valors diferencials. Malgrat la desigualtat en la qualitat dels escrits, en alguns casos destaca el profund coneixement d'alguns articulistes (en qualitat d'especialistes i empresaris locals) sobre la trajectòria i la problemàtica empresarial de la indústria sabadellenca i la consciència de les limitacions en l'organització comercial respecte de l'exportació. La responsabilitat de la problemàtica exportadora es planteja en clau externa i s'obvia una anàlisi sobre les causes de la manca de competitivitat de la producció tèxtil llanera; l'autocrítica i la publicitat es movien també en móns paral·lels. Calia vendre la ciutat als potencials lectors catalans, espanyols i llatinoamericans en l'esfera econòmica, comercial i de la indústria tèxtil especialitzada, a fi de fomentar el creixement dels mercats de la producció local.

Una altra cosa diferent és la manera de projectar Sabadell. S'aprecia una clara aposta per part de les classes empresarials i polítiques sabadellenques per visualitzar-se amb personalitat pròpia i per eludir qualsevol connotació de conflicte. Es presenta un Sabadell harmònic, de "pau i concòrdia", més fictici que real. Però el Sabadell de la dècada de 1910 se situava més enllà de la icona perfilada d'un Sabadell plàcid, on no

6 AHS, FM, Governació, "Subvenció concedida a la revista *Cataluña ilustrada*", exp. 24/1918 (AMH 2105/21), per valor de 25 pessetes.

7 AHS, FM, Governació, "Governació (Barcelona, 1919)", exp. 56/1919 (AMH 2110) i AHS, FM, Governació, "Governació (*Eco de la Indústria*)", 1920 (AMH 2115/6). Cadascuna de les publicacions va rebre 25 pessetes del Ajuntament.

hi havia lloc per parlar dels problemes d'encariment del cost de la vida durant els anys de la guerra, de la intensa conflictivitat obrera desfermada l'any 1917 i durant el trienni bolxevic (1918-20), de les mancances socials dels obrers sabadellencs en definitiva. La tossuda realitat del Sabadell de la Primera Guerra Mundial fou el detonador del miratge.

No hi ha dubte, però, que el Sabadell d'entorn dels anys de la Gran Guerra es donà a conèixer millor internacionalment per la via dels fets. En efecte, el millor aparador de Sabadell sorgí d'esdeveniments de sabadellencs considerats com a singulars. Un primer cas, aparentment anecdòtic, sorgí arran d'un canvi de carrer. L'any 1912, el consistori accedí, a petició de les societats esperantistes de Sabadell, a canviar la denominació de la Ronda del Nord per la Ronda Zamenhof. El reconeixement a Ludwik Lejzer Zamenhof, creador de l'esperanto, la nova llengua de vocació internacional, no es feu esperar. L'agraïment de les societats esperantistes de diversos continents suposà un autèntic allau de correus adreçats a l'Ajuntament per l'innovador gest de reconeixement.⁸ Un segon exemple, ja comentat, s'esdevindria un any més tard, l'any 1913, amb la presentació del sistema d'estiratges de Ferran Casablanca, que, aquest sí, obtingué un ampli ressò internacional entre els mitjans especialitzats. Just abans de la Primera Guerra Mundial, alguns sabadellencs amb vocació innovadora internacional ja havien obert camí a la projecció de la ciutat aconseguint més ressò mundial que la publicitat de Sabadell a través de la premsa parcialment subvencionada pel consistori. ●

Bibliografia

Anònim (1919), "Sabadell y su industria", *Barcelona, revista semanal ilustrada*, any 1, núm. 6 (22 de febrer de 1919).

J. ARÚS (1915), "La Unión Industrial", *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, any 15, núm. 238 (30 setembre), p. 302-303.

BCOCIS (1923), *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industria de Sabadell*, "El Congreso de Comercio d'Ultramar", any 14, núm. 141 (abril).

G. BECATTINI (1987), *Mercato e forze locali: il distretto industriale*. Il Mulino.

J. M. BENAUL BERENGUER (2009), "Formació de la ciutat industrial i organització de l'empresariat" dins

J. M. BENAUL (2009), *El Gremi de Fabricants de Sabadell, 1559-2009. Organització empresarial i ciutat industrial*, Sabadell: Gremi de Fabricants de Sabadell, Enciclopèdia Catalana, SAU, p. 171-180.

M. M. DE CAVANILLAS (1919), "Hablando con el Alcalde de Sabadell", *Barcelona, revista semanal ilustrada*, any 1, núm. 6 (22 de febrer), p. 1-3.

E. DEU BAIGUAL (1995), *Del vapor a l'electricitat. Estalvi de costos energètics en la indústria llanera sabadellenca, 1910-1924*, (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellanch; 75).

(2000-a), "Expansió urbana i economia", *Sabadell al segle XX*, Vic: Eumo, p. 17-92.

(2000-b), "Les patents Casablanca: una innovació tèxtil d'abast internacional" dins J. Maluquer de Motes (ed), *Tècnics i tecnologia en el desenvolupament de la Catalunya Contemporània*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 316-325.

(2009), "Creixement industrial en temps convulsos, 1914-1939" dins J. M. BENAUL (2009), *El Gremi de Fabricants de Sabadell, 1559-2009. Organització empresa-*

---

⁸ AHS, FM, Governació, "Substitució del nom del carrer Ronda del Nord pel de la Ronda del Dr. Zamenhoff", exp. 9/1912 (AMH 2641/8).

rial i ciutat industrial, Sabadell: Gremi de Fabricants de Sabadell, Enciclopèdia Catalana, SAU, p. 216-307.

M. FOLGUERA DURAN (1920), “El proteccionisme i la qüestió social”, *El Eco de la Industria, Revista de manufacturas textiles*, any 23, núm. 259 a 261 (gener a març), p. 8.

F. IZARD (1915), “El progreso industrial de Sabadell en los últimos años”, *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, any 15, núm. 238 (30 de setembre), p. 304-307.

Le Nature. Revue des Sciences et de leurs applications a l'Art et a l'Industrie (1916), “L'industrie espagnole et la guerre”, (29 d'abril), p. 278-282.

Montserrat LLONCH, Esteve DEU BAIGUAL, Genís RIBÉ (2013), *Vendre el producte: publicitat i marca en el Sabadell tèxtil*, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell.

Rafael LUQUE FERNÁNDEZ (1999), “Les condicions de vida i de treball de les dones sabadellenques del primer quart del segle XX”, *Dona i Treball tèxtil. Sabadell, 1900-1960*, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, p. 49-68.

S. MUGUERZA (1915), “Sabadell industrial entre lanas y algodones”, *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, any 15, núm. 238 (30 setembre), p. 330-333.

Pequeña Gaceta del Régimen Local, monogràfic sobre Sabadell, 30 de setembre de 1915.

B. POLI (1915), “Sabadell, emporio industrial”, *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, any 15, núm. 238 (30 setembre), p. 314-328.

F. RAHOLA (1913), “El comercio y la industria de lanas en España”, *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, núm. 187 (16 d'octubre), p. 461-462.

F. RAHOLA (1915), “Sabadell y su industria”, *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, any 15, núm. 238 (30 setembre), p. 297-298

M. RIBOT I SERRA (1916), “Sabadell” dins del volum “Barcelona, la metròpolis del Mediterráneo”, *Las maravillas de España*, Barcelona: Vda. De Luís Tasso, p. 44-45.

R. RUCABADO (1913), “Sabadell y su Gremio de Fabricantes”, *Mercurio. Revista comercial iberoamericana* (16 d'octubre de 1913), p. 463-475.

P. SEGALÉS (1919), “La mujer ante la ciencia”, *Barcelona. Revista semanal ilustrada*, any 1, núm. 6 (22 de febrer de 1919).

E. TURULL (1915), “Necesidad de la exportación”, *Mercurio, Revista comercial iberoamericana*, any 15, núm. 238 (30 setembre), p. 299.

41

Documentació d'arxiu

AHS, “Relación de las fábricas y talleres con sus inquilinos, industrias a que se dedican y punto donde están situados (1912-1913)” (G82).

AHS, Fons Municipal. Governació:

– ”Instància d'Emili Solé i Brufau i Josep Buxeda i Cecília amb què demanen una subvenció per a la publicació de l'obra *La ciudad de Sabadell*”, exp. 107/1907 (AMH 2717/10)

– “Substitució del nom del carrer Ronda del Nord pel de la Ronda del Dr. Zamenhoff”, exp. 9/1912 (AMH 2641/8)

– “Adquisició d'exemplars de la revista *La Pequeña Gaceta del Régimen Local*” exp. 53/1915 (AMH 2653/19)

– “Subvenció concedida per la publicació de l'obra *Las maravillas de España*”, exp. 7/1916 (AMH 2655/5).

– “Subvenció concedida a la revista *Cataluña ilustrada*”, exp. 24/1918 (AMH 2105/21).

– “Subvención concedida para la publicación de un número extraordinario de la *Revista Barcelona 1919*”, exp. 56/1919 (AMH 2110)

– “Governació (*Eco de la Industria*)”, exp. 40/1920 (AMH 2115/6). ●